

ABLONCZY BALÁZS - ZAHORÁN CSABA

Rúzs és bocskor

ROMÁN-MAGYAR TÖRTÉNETEK 1919-BEN

A trianoni békeszerződést megelőző, 1919-ben lezajlott magyar-román háború egyes epizódjairól viszonylag sok írás olvasható magyar nyelven is, ám a magyar történetírás – a romántól eltérően – még mindig adós az események és kontextusuk átfogó összefoglalásával.

Ez természetesen nem könnyű feladat, már csak azért sem, mert a korszak megítélése nem csupán magyar-román viszonylatban ellentmondásos, hanem a magyar historiográfián belül is meglehetősen vitatott.

Jelen cikkben nem is próbálkozunk meg az „igazságtétellel”, de még csak az egész kérdés áttekintésével sem, hanem az ehhez fűződő, a köztudatban erősen jelen lévő történeteket vizsgáljuk.

Anéhány éve még a boldog békeidők prosperitását élvező, a háborúban pedig nagyhatalmi álmokat dédelgető magyar közvéleményt valósággal sokkolta, hogy 1918 végére nemcsak a nemzetiségek által lakott területek, hanem fontos magyar városok és régiók is idegen megszállás alá kerültek. Ennek hatására – miután a csehszlovák és a déli antantcsapatok elérték a megállapított demarkációs vonalakat, a román hadsereg viszont folyamatosan megsértette a fegyverszüneti egyezményt – a kormány leállította a visszavonulást Kelet-Magyarországon. A román csapatokat feltartóztatták, s ezzel egy időben a nagyhatalmak is a további előrenyomulás beszüntetésére szólították fel Romániát. Bukarestnek és az antantnak keletre, az Oroszországban zajló hadieseményekre is figyelnie kellett.

ROMÁN TÜRELMETLENSÉG

A magyar fegyveres ellenállás elsősorban a Székely Hadosztályhoz, később Székely Különítményhez köthető, amelyet még az év végén, Kolozsvárott kezdett el szervezni Kratochwill Ká-

roly ezredes különféle csapatrészekből, főleg székelyföldi illetőségű katonákból. A magyar–román front 1919. január közepén a történelmi Erdély és a Partium határán, a Maros és a Tisza közötti Zám–Csucs–Zilah–Nagybánya–Máramarossziget vonalon stabilizálódott, és kisebb-nagyobb katonai akciók ellenére mintegy három hónapig érdemben nem is változott.

Ezt a helyzetet azonban sem a magyar, sem a román (sem pedig a csehszlovák fél) nem tekintette véglegesnek. A magyar kormány ugyan továbbra is arra számított, hogy a béketárgyalásokon Magyarország érdekeit is figyelembe veszik, és ezért nem akarta elmérgesíteni a viszonyt a nagyhatalmakkal, ám Károlyi Mihály 1919. március 2-i szatmárnémeti beszéde már jelezte, hogy a további területfoglalásokat elfogadhatatlannak tartja. A román kormány és az erdélyi román Kormányzótanács szintén szorgalmazta az 1916-os bukaresti szerződésben „megígért”, illetve a gyulafehérvári népgyűlés által is meghatározott területek minél gyorsabb birtokbavételét, és a csehszlovák vezetők is szerették volna elérni, hogy egy stratégiai és gazdasági szempontból még kedvezőbb demarkációs (és határ-) vonalat jelöljenek ki a nagyhatalmak.

Ám a nagyhatalmak nem siettek el a döntést. A januárban megnyílt béke-

konferencián ugyanis Magyarország határai nem tartoztak a legfontosabb kérdések közé, és a pillanatnyi körülményektől a nagyhatalmak közötti érdekellentétéig számos tényező befolyásolta őket. Mivel ezt a Párizsban ténykedő román és csehszlovák küldöttek is megtapasztalhatták, ez is fokozhatta türelmetlenségüket, hogy minél előbb további területeket szállhassanak meg (vagy az ő értelmezésükben: szabadíthassanak fel). A magyar–román határról számos alkalommal – először február 11-én – tárgyaltak a nagyhatalmak és az illetékes szakbizottság. Több változatot is megfontoltak, amelyek közül az olasz és az amerikai javaslat valamivel kedvezőbb volt Magyarországra számára, mint a brit és a francia (az előbbieket nem ítélték volna Romániának például Nagyváradot és Szatmárnémetit), és előbb az új demarkációs vonalat, március 2-án pedig a véglegesnek szánt határt jelölték ki.

PÁRIZSBAN ÉS A TEREPEEN

A március 20-án átnyújtott, a demarkációs vonalat és a semleges zónát tartalmazó, ún. Vix-jegyzék a Berinkey-kormány és Károlyi Mihály elnök lemondását és a Magyarországi Tanácsköztársaság egy nappal későbbi kikiáltását eredményezte. Ez annyiban teremtett

Román gyalogság Újpesten

új helyzetet, hogy a Garbai Sándor vezette (de valójában Kun Béla által irányított) kommunista-szociáldemokrata kormányzatot a szövetségesek – akkor még – annyira sem tekintették tárgyaló félnek, mint az előző kormányokat. Jóllehet a kommunista hatalomátvétel nem volt hatással a hónap elején kijelölt határvonalra, mégis kapóra jött a román (és csehszlovák) politikusoknak, akik addig is a bolsevizmus megfékezésének fontosságával támasztották alá területszerző törekvéseiket. Az április eleji rövid és kudarcos végződő Smuts-missziót követően hamarosan valóban meg is indultak az újabb katonai támadások Magyarországra ellen.

Az 1989 utáni román történetírásban sokáig meghatározó volt az az álláspont, hogy 1919. április 16-án az Erdély elvesztésébe beletörődni képtelen magyarok indítottak támadást a román csapatok ellen. Erre a románok ellentámadással válaszoltak, amely a még idegen uralom alatt álló román területek felszabadításával és a Tisza stratégiai szempontból szükséges elérésével végződött. Egyes, mérvadóknak számító munkákban, mint például a Román Akadémia gondozásában *A románok története* címmel megjelentetett tízrészes szintézis vonatkozó fejezetében még ma is ebben az értelemben foglalják össze a tavaszi eseményeket, noha azóta több román történész is rámutatott ennek az állításnak a tarthatatlanságára, mint például Lucian Leuştean (Alexandru Ioan Cuza Egyetem Iasi/Jászvásár), aki 2002-ben megjelent könyvében megállapította, hogy egyértelműen a román fél kezdeményezte az offenzívát, mégpedig valószínűsíthetően francia áldással.

A román vezetők értelemszerűen arra törekedtek, hogy hadseregük minél hamarabb folytathassa december közepe óta tartó folyamatos előrenyomulását, vagyis keljen át az Erdélyi-középhegységen is. A végső cél az 1916-os bukaresti titkos szerződésben megállapított Vásárosnamény–Oroszáza–Algyő vonal elérése volt. Az újonnan megszerzett területeket nemcsak a minél jobban védhető front kialakításával vélték biztosítani, hanem azzal is, hogy ez a vonal minél messzebbre essen a még nyugtalan erdélyi hátról, főleg a Székelyföldtől. A román berendezkedés ugyanis több szempontból is ingatag volt. Legitimítását egyrészt megkérdőjelezte a fegyverszüneti egyezmény, amelynek értel-

Román csapatok bevonulása Budapestre

mében a románok nem vehették volna át a közigazgatást (és nem követelhetek volna hűségesküvet a magyar állami alkalmazottaktól), másrészt a hadi helyzet bizonytalanságát a kisebb magyar ellentámadások is jelezték, mint például a Kolozsvár irányába vagy a Zilah visszafoglalására indított akció.

Jóllehet a székely katonák türelmetlenül várták az ellentámadást és szűkebb pátriájuk visszafoglalását, s maga Károlyi Mihály is arról beszélt Szatmárnémetiben, hogy az országot akár fegyverrel is felszabadítják, a magyar kormányzat sem március 21. előtt, sem utána nem szándékozott támadni. A pacifista Károlyiék ragaszkodása Magyarország területi integritásához is inkább tekinthető elvi deklarációnak és a béketárgyalások előtti tárgyalási pozíció kinyilvánításának, mintsem valódi harciasságnak. Noha a Tanácsköztársaság a honvédelem programjával került hatalomra, s vezetőinek gondolkodását meghatározta a világforradalom eszméje, számukra ekkor mégis a rendszer és saját hatalmuk konszolidálása

jelentette a prioritást, mintsem egy azonnali háború a szomszédok ellen. Sőt, Kun Béla március 24-i jegyzékében elismerte az előző kormány fegyverszüneti egyezményét, a területi kérdésekről pedig kész volt tárgyalni a „népek önrendelkezési elvének alapján”.

Ebben az időszakban mindegyik érintett fél aktív propagandatevékenységet folytatott a nyugati hatalmak tájékoztatása, pontosabban meggyőzése érdekében. A román hírek a frontvonalon túli román – valójában vegyes – lakosságú területeken élők megpróbáltatásairól, a magyar hatóságok és fegyveres erők önkényeskedéseiről, mi több, terrorjáról és vérengzéseiről, illetve a románok önrendelkezésének megakadályozásáról számoltak be. A Párizsban lévő Alexandru Vaida-Voevod, az erdélyi ügyek miniszteri rangú államtitkára, későbbi miniszterelnök 1919 februárjában kompromittáló anyagot kért tár-

Román katonák Budapest utcáin

saitól a magyarokról és a szerbekről, illetve egy album elkészítését a magyarok erőszakoskodásairól.

Atrocitásokról a magyar fél is folyamatosan gyűjtött panaszokat, és már az erdélyi román bevonulás kezdetétől igyekezett eljuttatni azokat az antant-hatalmakhoz. Az aktuális demarkációs vonalak megsértésén túl a véglegesnek tűnő berendezkedés – vagyis a békeszerződés „megelőlegezése” –, a civil lakosság bántalmazása, a rekvirálások és fosztogatások voltak a leggyakoribb esetek. Valóban számos atrocitásra és önkényeskedésre került sor, gyakran meggyilkolt civilekkel az áldozatok között – a hosszú felsorolásból kiemelhetjük Köröstárkány magyar vagy Belényes román lakosait.

A „magyar terrorral” kapcsolatos híresztelések mellett a román tudósítók ismételt hangsúlyozták a bolsevizmus rohamos terjedését Magyarországon. A tanácsköztársaság kikiáltását

egyébként a nagyhatalmak is a magyar nacionalista elit sajátos manőverének vélték az ország területi integritása megőrzésének érdekében. Károlyi Mihály hiába hívta fel a nagyhatalmak figyelmét helyzetének ellehetetlenülésére az újabb és újabb területi követelések folytán, a kommunista hatalomátvétellel fenyegetőzését inkább csak zsarolásként értelmezték. A kommunista hatalomátvétel után viszont már valóban reális veszélyként merülhetett fel az Ukrajnában előretörő szovjet Vörös Hadsereg és a Tanácsköztársaság csapatainak esetleges katonai együttműködése.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

Az 1919. április 16-i román offenzíva a front több pontján is viszonylag gyorsan áttörte a magyar védelmi vonalakat. A Tanácsköztársaság vezetése és egységei nem voltak képesek feltartóztatni a Gheorghe Mărdărescu tábornok által irányított román hadsereget, amely néhány nap alatt a hegyek közül

kiért a Tiszántúlra. A Nagyvárad és Békéscsaba, majd Debrecen felé tartó román főcsapástól északra elhelyezkedő Székely Hadosztály is visszavonulásra kényszerült, majd április végén katonáinak nagy része letette a fegyvert.

A román csapatok a Vix-jegyzékben kijelölt demarkációs vonalon is átlépve május 1-jére felsorakoztak a Tiszánál, közben pedig felvették a kapcsolatot a szintén előretörő csehszlovák egységekkel. Ezt követően azonban egészen július 20-ig, a magyar Vörös Hadsereg támadásáig viszonylagos nyugalom köszöntött be a román fronton. A román hadvezetésnek ugyanis erősítéseket kellett küldenie Besszarábiába a Dnyeszter menti szovjet hadmozdulatok miatt, és Magyarországon tulajdonképpen el is érte, amit akart – megszállta az igényelt területeket, sőt csapatai messze azokon túl állomásoztak.

A Tiszánál csak a csehszlovák hadsereg elleni északi hadjárat után folytatódtak a hadmozdulatok. A Tanácsköztársaság által indított offenzíva azonban néhány napon belül kifulladás. A Felvidék kiűrtése miatt is demorali-

zált Vörös Hadsereget a román csapatok először viaszszoritották a Tisza jobb partjára, majd július végén a folyón átkelve folytatták az üldözését. A cél az ellenség végleges kiiktatása volt, amit – a nagyhatalmak tiltakozása ellenére – Budapest megszállásával látott biztosítottak a román vezetés. Erőfeszítéseiket néhány napon belül siker koronázta: a front összeomlását követően, augusztus 1-jén lemondott a Garbai Sándor (és Kun Béla) vezette Forradalmi Kormányzótanács, és megalakult Peidl Gyula szociáldemokrata kormánya, 3-án este pedig Budapest utcáin megjelentek az első román lovasok. Román megszállás alá került a csehszlovák demarkációs vonalig Északkelet-Magyarország is, míg a Dunántúl északi felén egészen Győrig és Veszprémig hatoltak a román egységek.

Magyarország kétségkívül vereséget szenvedett. A magyar főváros elfoglalása azonban nemcsak stratégiai, hanem presztízskérdés is volt. Ahogy Florin Constantiniu román történész megállapítja, a budapesti bevonulás szimbolikus jelentőséggel bírt a románok számára, elégtételt és „az Erdélyben elszenvedett elnyomás és megaláztatások évszázadainak megváltását”

jelentette. A pillanat jelképes erejét talán két esemény tükrözi a legjobban: Gheorghe Mărdărescu tábornok augusztus 4-i, az Andrássy úton tartott katonai díszszemléje, illetve egy bocskor megjelenése a magyar Parlament fölött. Az utóbbi eset ugyan egyfajta városi legendának tűnik, de a román nyilvánosságban valós történetként kezelik, és gyakran hivatkoznak is rá, különösen a nacionalista/magyarellenes beállítottságú szövegekben.

A bocsorról a *Tactica și Strategia* román hadtörténeti folyóirat 2014/2. számában is olvashatunk. A lap az 1919-es román–magyar háborúnak szentelt összeállításban Marcel Olteanu tábornok *A fekete huszár* című, 1926-ban megjelent könyvéből idézi, hogy a magyar Parlamentet őrző román szakasz vezetőjét ingerelte az épületen lobogó magyar zászló, és hogy „megbosszulja Romániát”, egy káplár társaságában felmászott az árbócra, majd miután félig leeresztették a magyar zászlót, kitűzték fölé a káplár bocskorát. Ezután jó ideig így lobogott a magyar zászló a Parlamenten, fölötte egy bocskorral: „*mint a szörnyű valóság legjellemzőbb és legironikusabb jelképe, egy gőgös és zsarnoki kép-*

ződmény összeomlásának szimbóluma, épp egy olyan képződmény sarka alatt, amelyet oly sok idő óta tartott bilincsbe verve, és amelyet mindig is méltatlanul tartott a nap világára, de amelyetől mégis egy egész életen át félt...”

EGY KIS HÚS, EGY KIS RÚZS

Budapest román megszállásának három és fél hónapja alatt a városkép szerves részévé váltak a közrendre felügyelő román járőrök és a korzózó tisztek, a szállodákat megtöltötték a román és antanttiszték, akik gyakran nagyszabású vacsorákat adtak egymásnak az ellátási gondokkal küszködő városban, míg a háttérben szakadatlanul folytak a különféle diplomáciai tárgyalások és egyezkedések Magyarország jövőjéről.

A románok időről időre beavatkoztak a magyar belpolitikába: tulajdonképpen az ő jóváhagyásuk mellett ment végbe a Peidl-kormány leváltása, és egy alkalommal megpróbálták letartóztatni Friedrich István miniszterelnöket is. Emellett aktív diplomáciai tevékenységet folytattak azzal a céllal, hogy minél jobban kiaknázzák rendki-

Így botoztak a románok a Tiszántul, míg ki nem kellett üríteniök a megszállott területeket. A főlvételt dokumentumként készítették annak idején és most megküldötték Az Erdekes Újságnak.

Egy gyakran idézett esetnek ma is látható szobor állít emléket a Szabadság téren. Október 5-én az amerikai Harry Hill Bandholtz tábornok lovaglőostorával zavarta el a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek rekvirálására – az Erdély révén „Romániát megillető” rész elszállítására – készülő román katonákat, megmentve így a múzeum gyűjteményeit Magyarországnak. Bandholtz emlékirataiban az esetet említve nem ír a lovaglőostor használatáról (más esetekben igen), egyszerűen csak arról, hogy egy vacsoráról hazafelé tartva hogyan akadályozta meg a műtárgyak elvitelét – és jobb híján az amerikai katonai postahivatal cenzurabélyegzőjét használta a helyiségek lepecsételéséhez. Ugyanakkor a tábornoknak nem kellett nagyon megnyomnia a tollát, emlékirata tele van románellenes kirohanásokkal: a főtiszt nehezen viselte román kollégái állandó ködösítéseit, ferdítéseit és utasításainak nyílt negligálását.

A román megszállók iránt egyáltalán nem gyengéd Bandholtz tábornok

Ugyanakkor a *Historia* című román történelmi ismeretterjesztő lap webes verziója Divat az első világháborúban című bejegyzésében arról ír, hogy „a román tiszteknek bizonyos rang alatt tilos volt szemhéjfestéket viselniük. A háború elején ez a tilalom volt az egyik első parancs, ami alapján feltételezhető, hogy gyakori volt ez a szokás.

A magas rangú tisztek azonban örvendhettek a lila vagy égszínkék szemhéjfesték-privilégiumnak, amit monoklival viseltek.” A cikk mellett képanyag is található, amely megerősíti az állítást. Azaz a férfismink, úgy tűnik, lehetséges volt a román hadseregben – erre utal az is, hogy időről időre megpróbálták betiltani –, ugyanakkor használatuk nem volt egyedi: a háborús sérülések elfedésére, a varratok eltüntetésére a korban más, nyugati országokban is alkalmaztak kozmetikumokat. Figyelmet érdemel a szövegkörnyezet ezekben az elbeszélésekben: a szokatlanság mellett Magyarország mélyre süllyedésének metaforájaként szerepel a sminkelt román tisztek jelenléte. Ebben az olvasatban „olyan mélyre süllyedt az ország”, hogy még az őselenség, az egyszer már megvert, „feminin” vezetés alatt álló román hadsereg is le tudta győzni.

ELTÉRŐ OLVASATOK

Nem túl meglepő módon Magyarország jó részének és a fővárosnak a megszállása szintén ellentmondásos megítélés alá esik a magyar és a román történetírásban. A magyar historiográfia rendszerint a román önkényeskedéseket, „az ország nagyszabású kifosztását” (L. Nagy Zsuzsa) és szervezett kirablását emeli ki. Az elmúlt két évtizedben örvendetesen megszorodott helytörténeti munkák pedig kitérnek a gyilkosságokra, kivégzésekre vagy a nyilvános botbüntetésekre (Hódmezővásárhelyen és másutt), amelyek sokkolták a magyar lakosságot, tekintettel arra, hogy ezt a testi büntetést a magyar büntetőjog már vagy negyven éve nem ismerte.

A román történetírásban ugyanakkor valamivel változatosabb kép él 1919-ről. Az egyik legrészletesebb, alaposan dokumentált, de meglehetősen „hazafias” szemléletű hadtörténeti munka – Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu és Costică Prodan *Nagy-Románia védelmében* című könyve – szerint a román hadsereg tulajdonképpen visszaállította a rendet Magyarországon, Budapesten pedig ha nem is lelkesedés, de a kommunisták bukása miatt bizonyos elégedettség fogadta a román csapatokat – idéznek egy ott szolgáló brit tisztviselőt. A szerzők „egy másféle megszállásról” írnak, amelynek kapcsán „a hála [...] elfelejtett tanúbizonyságait” és „a magyar népességnek nyújtott alapvető román gazdasági és szociális segítség” a „sovén magyar propaganda támadásai” próbálták elnyomni.

Másik fontos toposzként jelenik meg a románok érdeme a „bolsevizmus közép-európai tűzfészkének” felszámolásában. Ez a történész-diplomata Neagu Djuvara magyarul is olvasható könyvében szintén felbukkan: „A tiszteletes magyarok ma is elismerik: nekünk köszönhetik, hogy 1919-ben megmenekültek a kommunizmustól, s azért, hogy három hónapig elfoglaltuk Budapestet, egy viszonylag demokratikus kormány kerülhetett hatalomra...” A fosztogatások kapcsán pedig rendszerint a Bukarestet és Románia felé 1916–1918 között megszállva tartó központi hatalmak gyakran szintén ki-

meletlen intézkedéseit hozzák fel, amelyek következményeit a románok Magyarországon kompenzálták. Árnyaltabb megközelítésekre is van azonban példa: a már idézett Lucian Leuștean például a román verzióval szöges ellentétben álló magyar és más véleményeket is megjelenít könyvében. Ugyanakkor a magyar historiográfiában meglehetősen alulkutatott terület a román megszállás időszaka, és bár helyi összefoglalások léteznek, átfogó, levéltári kutatásokra alapozott munkákról alig beszélhetünk. Ha nem is a kölcsönös „kiegyezés”, de a másik álláspontjának ismerete érdekében érdemes lenne intenzívebbé tenni ezeket a kutatásokat. ♦

Zahorán Csaba az MTA BTK TTI munkatársa (PhD)

Zahorán Csaba az MTA BTK TTI munkatársa (PhD)